Indian Streams Research Journal
ISSN 2230-7850
Volume-3, Issue-10, Nov-2013 Available online at www. isrj.net

"आजच्या मराठी साहित्यात शेतज -याचे जीवा अभावाोच जाावते"

अशोज घोळवे
मराठी विभाज प्रमुज ज ालिज ा देवी ज ला, विज्ञाा व वाजिज्य महाविद्यालय शिरूर ज ासार ता.शिरूर ज ा. जि. बीड

सारांश **: विशेष संदर्भ :- ग्रामीज ज था**

" आजच्या मराठी साहित्यात शेतज री जीवा अभावाोच जाजवते,बदलते ग्रामीज जीव ा मराठी साहित्यात जाजवत ाही. मराठी साहित्यात शेतज री जीवाचे वास्तव चित्रज ाही.हे शब्द प्रयोज प्रामुज्या ो एज ाच अथ ी वापरले जातात. ही अशी अपेजा वाचज वर्जाज डु समीजज ाज डु,सुजा प्रतिष्ठितांज डूला वरचेवर जे ली जाते.त्याब ील वस्तुस्थिती ज ाय आहे.हे सांजज्याचा प्रयत ज रजार आहे.

१९६० ातंर मराठी साहित्या ला समृध्द ज रजारी प्रवाह ार्माज झाले हे प्रवाह ार्माज होज्याच्या पाठीमाजील ज ारजे परंपरा ज ाहीही असो .मात्र ार्माज झालेले हे ाक्ज ी ग्रामीज साहित्य,दलित साहित्य,जावादी साहित्य स्त्रीवादी साहित्य ,विज्ञाा साहित्य,बाल साहित्य अशा ओज प्रवाहांी राजभाषेतील/प्रमाजभाषेतील मराठी जेडयापाडयात -वाडयावस्त्यात - तांडयावर ोली तेथु आुभव समृध्दीच्या जोरावर तेथील तळाजाळातील माजसे त्यांच्या भाव भावांसहीत साहित्यात डोज ावू लाजली , बोलु लाजली , " हे मा झं दु:ज आहे "मी हे जजतो आहे.भोजतो आहे,याला मी आजि माझे प्रारब्ध जबाबदार ाही .तर याला इथली व्यवस्था,परिस्थिती जवाबदार आहे.ही माजसं ठाम पजा सांजु लाजली.याचे श्रेय जाते.ते ग्रामीज आजि दलित साहित्याला व साहित्यज ाला "मराठी साहित्य " हा शब्द प्रयोज व्यापज अथी वापरल्या जातो.त्यात वरील प्रवाहांचा अंतर्भाव होतो.जर हे साहित्य प्रवाह आपआपल्या प्रशांा मुजवर ज रज्याचा प्रयत ज रत अस तील तर त्या वांड्मयी प्रवाहाज डु ही अपेजा ज रो संयुक्तीज ठरजार ाही. जर आप ाजच ग्रामीज साहित्यीज जर जंभीरपजो इतर साहित्य प्रवाहाला हाताळत ासतील तर ते साहित्य प्रवाह आपल्या ग्रामीज साहित्य प्रवाहा ला हाताळतीलचं ज से ?

प्रस्तावना :

म्हजु ग्रामीज साहित्य आजि शेतज री जीवा आशा संज ल्पोवर या विषयाची र्ि मती व्हायला पाहिजे.

शेतज ऱ्यांचे प्रश त्यांचे दु:ज,दैय,दारिद्र,यांच्यावर येजारी अस्मांी आजि सुलत ांी संज टे यांा शब दबध्द ज य ती मासे तिथल्या प्रदेशासह उभ ज रज्याचं ज ाम ग्रामीज साहित्यिज ो जे लेले आहे.

१९६० ातंर ग्रामीज साहित्यिज ो ज ादंबरी,ाटज ,ज विता,चरित्र,आत्म चरित्र,इत्यादी ललित साहित्यापेजा ज था हा वाड्मय प्रज ार त्यातल्यात्यत लघु ज था सारजा स्फुट वाड्:मय प्रज ारचे जास्त प्रमाजत हातळला जेला आहे.

आांद यादव " ग्रामीजता साहित्य आजि वास्तव" या ग्रंथातील "ग्रामीज साहित्य आजि बदलते जेडे या लेजात " ही ग्रामीज साहित्यज ो फक्त पुर्व सुरीच्या ज थातील घटांा समांतर घटा हो ऊा त्याच साचातील ज था बहूदा लिहातांा दिसतो. "

जरेही असेल ज ारज ग्रामीज साहित्यत समग्र शेतज री जीवा अभिव्यक्त ज रायचे असेल ा तर ज था हा " फॉर्म ज्रिं वा घाट" अडचजीचा ठरतो. यासाठी ज ादंबरीसारजा विस्तृतपट आवश्यज असतो. तो वाड्:मय प्रज ार प्रभावीपजे हाताळलेला दिसत ाही.

ग्रामीज ज था म्हजजे ग्रामीज जीवाचा जंभीरपजे शोध - वेध घेजारा एज अंतर्मुज ज लाप्रज ार आहे. अशी व्याज्या आांद यादव ज रतात.

ग्रामीज ज था जांभियी अलिज डच्या ज ाळात लिहील्या जा ऊ लाजली आहे. या ज थेत अधिज ाधिज सजोलता,व्यापज ता आढळत आहे.बदलत्या जेडयाचे वास्तव मांडज्याचा प्रज ार आज मोठया प्रमाजात होतांा दिसतो आहे.

स्वातंत्र्योत्तर ज ालजंडात ग्रामीज परिसर ढवळु ाघाला.पुजे , मुबंई , ज ाल्हाप ुर , ाजपूर , औरं जाबाद या विज सित महाजराच्या लजत असजारा ग्रामीज परिसर आधी सुधारला उर्वरीत भाजात मराठवाडा , विदर्भात बदलाची जती पाहिजे अशी ाही.ह ी बदलाची चाहुल

ग्रामीज लेजज आपले व आपल्या आजुबाजूचे जेडे,भेवतालचा परिसर आपआपल्या ताज दीी शी उभा ज रज्याचा , रंजविज्याचा प्रयत ज रतात.त्यामुळे आज ग्रामीज साहित्यज ाज डा शेतज ऱ्यांच्या समग्र जीवा पध्दत अभि ाव्यक्तीची अपेजा जैर आहे.तो प्रतिीधिज स्वरूपाचा लेजज ायज आहे.

ज था लेजाच्या उ द्दशो लिहीली जेलेली पाहिली ग्रामीज ज था म्हजु हरिभा ऊ आपटेच्या " ज ाळ तर मोठा ज ठीज आला " या ज थेज डे पहाता येईल.१८९८ मध्ये ही ज था लिहीली.ही ज था दुष्ज ाळाची घटा वाच ा लिहीलेली ज था अ सल्यो डॉ.आंद यादव " ग्रामीज साहित्याचे स्वरूप आजि समस्या " या पुस्तज ात " ही ज था हजि ज तह सारजी वाटते. "

" तरी ग्रामीज जमाचा शोध घेताा ती एज जुज दिसते "एवढे यातु ग्रामीज ज ीवा सजोलतो सर्वज षतो आलेले ाही.

तर पहिली ग्रामीज ज था वि.स.सुजटजज र यांी लिहिली सहयाद्रिच्या पायथ्याशी (१९ ३१) जिं वा आजज ालचे जोमांतज या ज थेला पहिली ग्रामीज ज था आहे.अशी जवळजवळ बऱ्याच समीजज ांी मायता दिली आहे.

१९२० ते १९४५ या ज ालजंडातील ग्रामीज ज था ग्रामीज जीवाची ास पज डज्यात यशस्वी झाली ाही.ज ारज या ज ालजंडात ग्रामीज जीवा अभिव्यक्त ज रजाऱ्या लेजज ांी ज ्रामजीवाचा आुभव घेतला होता.असे म्हजता येजार ाही.ज ाही लेजज ांी महात्म ा जांधीजींच्या जेडयाज डे चला या घोषोत सामील हो ऊा त्यातच इंग्रजी साहित्याच्या संपर्ज ातू ग्रामीज साहित्य लिहीले जावू लाजले.त्यामुळे त्यात जीवतंपजा येज्याऐवजी रंजज ता , ज ल्पा सम्यता आजि सहा ुभुतिचा प्रत्यय आढळतो.त्यात प्रत्यज शेतज ऱ्यांच्या वास्तव जीवाचा अभाव आढळतो.

व्यंज टेश माडजुळज र शंज र पाटील , द.मा.मिरासदार, बाबा पाटील, उध्दव शेळजे , रा.रं.बोराडे, मधु मंजेश ज र्जिज , भास्ज र चंदाशिव , चंद्रजु मार ालजे, आांद यादव, हमीद दवाई, माोहर तल्हार, वा.वा .बोधे, बाबाराव मुसळे, श्रीराम जुंदेज र, जजेश आवटे, वासुदेव मुलाटे इत्यादी लेजज ांी साठोत्तरी ग्रामीज ज थेला ाव्या आयमासह अधिज ाधिज वास्तव सजोल चित्रित जे ले.त्यत शेतज री जीवा, शेती, ज ाळी आजि पांढरीवरील त्याचे प्रेम , दु :ज दैय, दारिद्र यांा आपल्या साहित्य लेजाच्या ज वेत घेत घेत शेतज री उभा ज रज्याचे ज ाम जे ले.

१९८० ातंरच्या ग्रामीज ज थेच्या संदर्भात एज टप्पा धरला जातो. या ज ालजंडात घडज ाऱ्या सामाजिज राजज ीय, वाड्मयी घटज ांचा अभ्यासही महत्वपुर्ज ठरतो.

त्यात देशपातळीवर व महाराष्ट्र पातळीवर ज ाही ठळज घटा घडल्या त्यात इंदिरा जांधी,राजीव जांधी यांची हत्या झाली. भारतो १९९१ ातंर जुल आर्थिज धोरज स्विज ारले.इथल्या शेतज ऱ्यांा जाजजीज रज , उदारीज रा , जाजतिज र ज या शब्दांचा अर्थ समजज्या आधीच सेझ सारज्या विशेष आर्थिज जेत्रो त्यांच्या जमिी जे व्हा हिरावू घेतल्या ते त्यांची त्यांा च समझले ाही.

आज ज ाही दिवसात महाराष्ट्राला ५० वर्षे पुर्ज होतील.आज २१ व्या शतज ात ग्रामीज भारत जेडेजांव बदलल्यासारजे वाटते.पज त्याचे मुजपृष्ठ तेवढेच बदलेले जऱ्या अथी जेडे बदलेल ो ाही.त्याचे अंतरंज बदलेले ाही.ाव्या जावजाडयात ाव्या इंग्रजांच्या वंशजां ी जर्दी जे ली जरी ावाला प्रतिीधी पज वर्ता पध्दती इंग्रजाळलेली त्यात ग्रामपंचा यत सदस्य,सरपंच, पंचायतीचे, जिल्हापरिषदेचे, बँज ा, ोते , ज ार्येज र्ते, ोत्या, पुढाऱ्याचे भक्तजज उर्फ चमचे अधिज ारी यांी ाव्या शोषाचे ावे तंत्र अंमलात आज ाले.यातू सामाय माजुस अधिज ाधिज हतबल झाला, बेचै झाला, दिशाहि झाला, संघर्ष ज रावा, तर ज ोजाशी ! हा प्रश ीर्माज झाला.शेतज ऱ्याची शेतज ऱ्यासाठीच्या आंदोलाची धार बोथट होऊ लाजली. या ोत्यांी ज ाम ाही ज ेले तर पर्यायी ोत ा ाविडज्याचा पर्याय असुही हे दोघेही सारजेचं दाद तरी ज ोजाशी माजावी ! ज ोज आपल्यासाठी धाऊा येईल ? अशा अवर्तीत शेत ज री सापडला. त्यातच तो मोडु पडला. शेतज ऱ्याला उभं जे लं पाहीजे. या ाव्या जाजीवेतु त्याज डु ज ाहीा ज ाह ी विद्रोहाची ाज ाराची भाषा त्यो बोलली पाहिजे. या ाव्या संज ल्पोतु लेजा होवू लाजले यात बंडजोर ायज ाची ज था रेजाटयात प्रा.भास्ज र बडे आघाडीचे लेजज दिसतात. त्यांचा "चिज ाळा " हा ज था संग्रह आपल्याला पाहता येईल. या ज था संग्रहात त्यांी विद्रोह आजि ाज ार ग्रामीज साहित्यात आजला असे. ठाम पजो म्हजता येईल. या दृष्टी त्यांच्या वाडीतील क्र ांती , चप्पल मारे, मुठभरं माती, शंज र सांजळेची ज था, चिज ाळा, देवाची वाटजी या ज था पाहता येतील.ग्रामीज संस्क्रृ ती जेडयातील संघर्ष, परिवर्ता, पारंपारिज प ध्दतीचा ओढा, माजसाची ईमाादारी, ज रारीपजा ातेसंबंधात माजसाच्या प्रवृत्ती, माती ब ीलचा आदर, भुतज ाळाज डे एज डोळा ठेवु भविष्याची स्वप पाहारा दुसरा डोळा चिज ाळ ा या ज था संग्रहातील ज था म्हजु प्रत्ययास येते.

या पेजा ग्रामजी जीवात शेती व्यवसाय हंजामी स्वरूपात ज रू जी माजसे ऊ स तोड ज ामजार म्हजु सहज ारी साजर ज ारजायावर ऊसतोड मजूर म्हजु ज ामाला जातात त्यांचे दैय,भोज आजि होजा रा माासिज ज ोडंमा रा त्यांच्यात येजारे दुभंजलेलेपज अदि वास्तवाभिमूज चित्रज त्यांच्य साहित्यात येते.

तर उत्तम बावस्ज र यांचा " इस्ज ोट" ज था संग्रह २००० मध्ये प्रसिध्द झाला वरवर शांत, शिथिल वाटजारे ग्राम जीवा आतू ज ती धूमसत आहे याचे दर्शा त्याच्या ज थामधू दिसते. मुळात ज ्रामीज माजसाच्या शोषजावर उभी असलेली व्यवस्था भ्रष्टाचारो ज ती सडू जेलेली आहे. त्यातचं ग्राम जीवा शेतज री जीवा ज से होरपळू घिते ते त्यां ी अभिव्यक्त जे ले आहे.

आज प्रत्येज जोडे हे ज ुरूजेत्र बाले आहे.यातू हे स्वत:चे जीवा स्वत:च संपवित आहेत.

तर ज त्येज लोज शहरे जवळ ज रत आहेत.एज ा असाहय्य घुसमट त्यांच्य जीवात ी र्माज होते. अशा माजसाची ज था उत्तम बावस्ज र यांी रेजाटल ी आहे.

श्रीराम ज ुंदेज र "उचल " शिवाजी मरजीळ "जुलुम"सदांद देशमुज "लचांड" " उठावं", मेज्यातील चंद्रज ोर ज.पी. मुरज र "ज ावस" , प्रज ाश मोजले "जावज ु सातली माजसे" इत्यादींच्या ज था संग्रहातु शेतज री जीवा अधिज ाधिज वास्तवाभिमूज मांडज्याचा प्रयत जे ला आहे माडलेले आहे. तर ताहाजी राऊ पाटील, जजेश आवटी, शिवाजी मुंडे, जेजु शिंदे, विलास सिंदजीज र, प्रज ाश जरात, विलास अंभोरे,अशोज ज ोळी इत्यादी ज थ्ज ारांी आपआपल्या परीसरातील शेतज ऱ्याचे जीवा दमदार पजा ो व तितक्याच परिजामज ारज तेतू उभे जे ले आहे.

हे मात्र जरे आहे ज ी, ग्रामीज जीवातही आता विद्रोह आजि ाज ाराचा स ूर येत आहे. आजि एज दिवस हा विद्रोह मोठे रूप धारज ज रू ा ही व्यवस्था बदलज्यास भाज पाडेल. शेतज ऱ्याच्या हातात अर्थज ारजाच्या आजि राजज ारजाच्या ाडया येतील. असा आशावाद अलिज डच्या ग्रामीज साहित्याच्या पिढीज डु ा अभिव्यक्त होतांा दिसतो.

ाष्ज र्ष : --

१. १९६० च्या आसपास जी ग्रामीज साहित्यिज ांच्या पिढीचे लेजा ज ाल परत्वे, वय परत्वे, ज मी झालेले आहे.
२. स्वातंत्र्योत्तर ज ालजंडात शेतज री जीवा प्रभावी पजे ज थेमधु जाजवते.तर १९८० ातंरची ज था अधिज ाधिज स्फूट आजि ज मी शब्दात जास्तीत जास्त अशय सांजजारी ज था ार्माज झाली्
३. १९८० ंतरच्या ज था लेजाात विद्रोह आजि ाज ार यांची चाहूल ग्रामीज साहित्यात दिसू लाजली आहे.

ग्रामीज साहित्यीज ंज डु ा अपेजा --

- X शेतज ऱ्यांचे संपूर्ज वास्तव जीवाला ज वेत घेज्यासाठी ज था लेजाांचा आुभव पट अपूरा पडतो शेतज ऱ्यांचे जीवा तेथील वास्तवासह उभे ज रज्यासाठी ग्रामीज ज था लेजज ो ज ादंबरी लेजाज डे वळावे.
- X ग्रामीज ज थेत शेतज री जीवा विपुल प्रमाजात चित्रित झालेले असले तरीही समग्रपजे वासुदेव मुलाटे यांचा "ग्रामीज ज था स्वरूप आजि विज ास " हा ग्रंथ सोडता समग्र ग्रामीज ज था समीजज सलजपजे मांडलेले ाही.ही उजीव सामीजज ो भरू ज ाढावी.
- X शेवटी आांद यादव यांच्या शब्दात शेतज री राष्ट्र ाला अन्नाचा पुरवठा ज रजारा शेतज री, सरज ारचा पाया, शेतज री राष्ट्राचा अभिमा, शेतज री देशाचे सौभाज्य,शेतज री शाहज्याचा पेशिदा आजि तो हा आमच महाराष्ट्रातल्या शेतज री उपासमारीत दिवस ज ाढतो आहे, पटापट प्राज सोडीत आहे.

हे टाळज्यासाठी शेतज री जीवाचे वास्तव चित्रज लेजाचा संज ल्प आपज सोडुया.